

ПЕРСОНАЛІЇ

В. Д. Головатюк

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЮЗЕФА БУРШТИ

Цьогоріч наукова спільнота Польщі відзначає 100-ліття від дня народження визначного вченого Юзефа Буршти (1914–1987), за освітою – соціолога, за волею долі – історика, за покликанням – етнографом й дослідником народної культури [15, s. 33]. Він належав до зникаючої формації видатних учених-гуманістів селянського походження, яких породила Галичина [11, s. 12]. Народився Юзеф Буршта 17 квітня 1914 року в Гродзіску Дольнім у Жешувському повіті (тоді – Австро-Угорщина). Початкову освіту здобув у родинному селі та гімназії м. Лежайська (1934). Незважаючи на скромні фінансові можливості сім'ї, майбутній науковець навчався у Вищому католицькому вузі у Познані (1934–1936), студював соціологію у Варшавському університеті (1937–1939), де під керівництвом проф. Ю. Халасінського написав працю «Різновиди та напрямки відтоку населення з села та його чинники» («Rodzaje i kierunki odpływu ludności ze wsi i jego czynniki») на основі власних досліджень в малопольських селах [13, s. 5–6]. Науковець стажувався в Данії, цікавлячись міграційними процесами селян. Роки війни перервали діяльність ученого, він повернувся у Гродзіск, де працював фотографом. Після війни Ю. Буршта завершив студії із соціології в Познанському університеті (1945), представивши магістерську роботу «Сільська біднота в соціальній структурі села» («Biedota wiejska w strukturze społecznej wsi»), згодом

(у 1947 р.) докторат із соціології «Соціальна активність малопольського села» («Ruchliwość społeczna wsi małopolskiej»).

За час своєї педагогічної діяльності науковець працював в університеті м. Лодзя (1951–1956) спочатку як заступник професора, а з 1955 року – доцент кафедри історії Польщі. Пізніше повернувся до Познані (1956), де очолив відділ історії матеріальної культури при кафедрі етнографії університету ім. А. Міцкевича (1957–1979). У цей період обіймає посаду декана філософсько-історичного відділу (1962–1964) та виконує обов'язки проректора університету ім. А. Міцкевича. У кінці 1950-х років Юзеф Буршта очолював відділ матеріальної культури Великопольщі і воєводства Зеленогурського в Інституті історії матеріальної культури ПАН. Звання професора надзвичайного присвоєно йому в 1959 році, звичайного – у 1966-му [13, s. 6–7].

Багатьох аспектів діяльності вченого торкалися у своїх публікаціях і спогадах знані польські дослідники З. Ясевич [11], А. Кучинський [13], Б. Станковська [15], С. Веремчук [16], які характеризують Ю. Буршту як «титана праці», науковця з широким дослідницьким полем, відомого в таких галузях, як історія, етнологія, соціологія, культурологія, фольклористика. Юзеф Буршта передусім був етнографом – тереновим дослідником, регіоналістом. Його науковий доробок увінчався виданням близько 400 публікацій, серед яких 7 монографій, кільканадцять колективних праць і численні статті [1]. Найважливішими напрямками його досліджень були історія села й селян; історія та сучасний стан народної культури; суспільно-культурні зміни на західних і північних теренах Польщі; історія та сучасний стан етнології [11, s. 8].

Дослідження з історії села та його мешканців, що охоплювали широке коло проблематики (суспільну, господарчу, культурну, технічну), знайшли своє відображення в низці історико-соціологічних студій ученого, присвячених висвіт-

ленню ролі корчми в житті суспільства (*Wieś i korczma*, 1950; *Spółcześnieństwo i korczma*, 1951), аналізу окремих проблем з історії села Південної Польщі (*Szkice z dziejów wsi*, 1955; *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej*, 1958). Своїм історичним зацікавленням, як слушно зазначають дослідники, Юзеф Буршта залишився вірним до кінця життя, про що свідчать не тільки монографії з народної культури й історії етнографії, але й активна участь ученого в низці синтетичних праць (*Historia chłopów polskich*, red. S. Inglot, t. I, 1970, t. II, 1972; *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do roku 1918*, t. I, red. S. Michalski, 1982) [11, s. 8]. Окрім того, серед його наукової спадщини можна віднайти не лише праці з окремих галузей народної культури (народної медицини, транспорту і комунікацій, поховальної обрядовості, усної народної творчості), а й народної культури окремих теренів (Жешувського, Вармії і Мазур) та їх регіональної специфіки [1]. Ю. Буршта координував ініційовану 1956 року на кафедрі етнографії університету ім. А. Міцкевича роботу з дослідження й опису народної культури Великопольщі (*Kultura ludowa Wielkopolski*, t. I, 1960; t. II, 1964; t. III, 1967), як співредактор разом з мовознавцями брав участь у підготовці «Атласу мови та народної культури Великопольщі» («Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski») (1979–1986) [15, s. 34].

Працюючи над проблемами, пов'язаними з історією та сьогоденням культури села, занепадом народних традицій, учений зацікавився функціонуванням елементів народної культури поза природним середовищем, що заохотило його до вивчення явища фольклоризму. Зацікавлення фольклоризмом не втрачало своєї актуальності в тогочасному культурному житті, тому дискусія зумовлювалася як науковим, так і суспільним інтересом. Юзеф Буршта був одним з перших у Європі дослідників цього явища та завдяки йому цей термін було запроваджено до польських спеціалізованих видань, а

після широкого обговорення й міжнародних дискусій термін «фольклоризм» увійшов до наукового обігу, а саме явище почали активно досліджувати в усьому світі. Свої теоретичні міркування щодо істотних рис фольклоризму Ю. Буршта озвучив ще 1965 року, виступаючи на науковій конференції у м. Закопаному, та виклав у студії «Фольклор, фольклористика, фольклоризація» («Folklor, folklorystyka, folkloryzacja») [5], згодом розвинув у праці «Культура народна – культура національна» («Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawu») [8]. Ґрунтовно аналізуючи різнобічні тенденції в розвитку сучасного фольклоризму, він наголошував на тому, що фольклоризм є одним з важливих культурних явищ, спонтанним рухом і проявляється в усіх сферах народної культури [14, s. 75]. Детально висвітлюючи найрізноманітніші прояви фольклоризму в Польщі, учений наголошував на тому, що фольклор «має не тільки обмежені можливості життя і розвитку, але – як, зрештою, і вся народна традиційна культура – занепадає і стає швидше категорією історичною, а фольклоризм не має жодних обмежень». Традиційна народна культура, а потім і фольклор зможуть «існувати» надалі в житті суспільства тільки у фольклоризованому вигляді. І це нова реальність, яка, на думку вченого, втягує у свої таємниці багатьох етнографів і фольклористів як фахівців зі сфери традиційної культури, але вже в ролі арбітрів, які мають висловлювати думку про особливості цієї, власне нової, фольклористичної реальності [8, s. 311–317]. Продовженням цієї теми стала праця «Сільські джерела культури» («Chłopskie źródła kultury», 1985), у якій автор звернувся до народності у фольклорі, окресливши прояви фольклоризму в різних галузях народної культури (народний одяг, усна словесність, танці, обряди, вокальні виступи, образотворче мистецтво), та зробив спробу зіставити явища фольклору й фольклоризму. Ю. Буршта сприймав досліджуваний ним факт як важливий

компонент сучасної культури, а також істотний чинник формування регіональної та національної ідентичності. Водночас вказував на низку негативних рис, зокрема уніформізм (обрані шаблони і моделі в образотворчому мистецтві, однаковість у репертуарі аматорських і професійних фольклорних колективів), театралізацію, жорстку інсценізацію замість спонтанної творчості, а також залучення фахівців, комерціалізацію та ідеологічне зловживання [10, s. 131–132]. Ю. Буршта неодноразово брав участь у дискусіях на цю тему і з захопленням виступив на своїй останній конференції під назвою «Фольклор і фольклоризм. Сучасний стан та перспективи» («Folklor i folkloryzm. Stan obecny oraz perspektywy»), яка проходила у м. Новому Санчі у травні 1987 року, виголосивши доповідь «Людина і цінності фольклоризму» (Istota i wartości folkloryzmu) [13, s. 4].

Варто також наголосити на внеску вченого в програму розвитку сучасної етнографії, традиційна формула якої, як виключно ідеографічної дисципліни, почала вичерпуватися у 1950–1960-х роках. Спостерігаючи за цією кризою, науковець вбачав шляхи виходу передусім у включенні етнографії до комплексу досліджень сучасних явищ й виробленні нових положень і методів, зокрема використанні тих, які застосовуються в соціології. Припинила чи припиняє існувати традиційна етнографія як описова дисципліна, однак, на думку вченого, залишається її предмет – традиційна народна культура, а значить, є що досліджувати [3, s. 94–95].

Важливою, за словами З. Ясевича, була для Ю. Буршти праця, але не та, яка приносить задоволення і допомагає в реалізації власних амбіцій, а та, яка є нагальною, яку належить виконати. Він мав сильне почуття служіння науці й суспільству та відповідальність перед людьми, з якими працював [11, s. 6], був талановитим організатором наукового та культурного життя, мав великий авторитет серед кола етнографів, зін-

тегрованих у Польському народознавчому товаристві, членом якого став у 1950 році, а почесним – 1985 року. У 1961 році вчений увійшов до видавничої ради установи та впродовж багатьох років (1962–1987) очолював у Познані редакцію «Повного зібрання праць Оскара Кольберга» («Dziel Wszystkich Oskara Kolberga»). Зауважимо, що протягом свого життя О. Кольбергові (1814–1890) вдалося видати 33 томи регіональних монографій, опублікувати близько 200 статей у галузі етнографії, фольклористики, мовознавства, музикознавства. Невидавні рукописи упорядковані ним перед смертю в 42 великі папки, які він заповів Краківській академії наук. З цієї спадщини деякі матеріали були видані посмертно С. Удзелею, І. Коперницьким, І. Третьяком, решта очікувала своєї подальшої долі. До кінця Першої світової війни всі папки зберігалися в бібліотеці Академії наук. У міжвоєнний період відбувся їхній поділ на дві частини: перша – яка містила кореспонденцію, особисті папери Оскара Кольберга і кілька регіональних папок – залишилася в бібліотеці Академії; друга зберігалася в Етнографічній секції Польської академії наук [2, s. 34]. У період Другої світової війни існувала загроза знищення рукописів і вивезення їх до Німеччини.

Оскільки рукописна спадщина О. Кольберга в повоєнні роки була розпорошена між різними бібліотеками (Ягеллонська, Люблінська бібліотека Польського народознавчого товариства, Етнографічний музей у Кракові), постало питання щодо видання усього доробку вченого. Підготовча робота в цьому напрямі розпочалася ще у 1949 році з ініціативи Польського народознавчого товариства та його секретаря Ю. Гаєка. У 1954 році на з'їзді цього Товариства було прийнято ухвалу про початок видавничої акції, створено перший редакційний комітет, розроблено концепцію, однак через об'єктивні труднощі, передусім фінансові, Академією наук було відкладено видання Спадщини. У 1959 році Редакційний комітет на чолі

з Ю. Гаєком поновив підготовчу роботу: оговорено співпрацю з видавництвами, ухвалено видавничий план і на державному рівні прийнято ухвалу від 13.07.1960 року. Редакцію було перенесено до Познані. Її очолив Ю. Буршта, а редакційний комітет – Ю. Кшижановський. Редакційний колектив складався лише з п'яти осіб, який у свою чергу організовував роботу понад 55 відомих фахівців (залучених на підставі трудових угод) з багатьох галузей. Колектив виконував різноманітну роботу, пов'язану з підготовкою до видання рукописів Кольберга, редагуванням і їх друком. Джерельна база розподілялася на: 1) автографи, теренові записи, виписки з літератури; 2) рукописи, зібрані кореспондентами і співробітниками; 3) друковані джерела, серед яких – вирізки з газет, часописів, календарів, фрагменти різнорідних публікацій тощо [2, s. 39].

За керівництва Ю. Буршти невеликому колективу вдалося опублікувати 64 томи (з яких 33 – видані Кольбергом і перевидані редакцією), з них 26 містять рукописну спадщину вченого, зокрема фольклорно-етнографічний матеріал, нотні тексти, теоретичні розвідки й статті різнорідної тематики, кореспонденцію. Більшість матеріалів О. Кольберга – це нотатки, що стосуються документації записів, окремого середовища, місцевостей, у яких велися дослідження тощо. Таким чином, усі томи є регіональними монографіями цілої серії «Народ: його звичаї, спосіб життя, мова, перекази, прислів'я, обряди, вірування, розваги, пісні, музика і танці» («Lud. Jego zwyczaj, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce»), у яких презентована духовна та матеріальна культура слов'ян. Беззаперечним є вклад Ю. Буршти в опрацювання і публікацію цього унікального джерелознавчого зібрання Оскара Кольберга.

Водночас професор Ю. Буршта з 1969 по 1987 роки очолював редакцію часопису «Lud» – органу Польського народознавчого товариства. За його керівництва вийшло 20 річників

«Ludu», що були зорієнтовані на проблеми сучасної світової етнології, а праці й матеріали у часописі Ю. Буршта намагався групувати так, аби кожен випуск містив вичерпну інформацію про стан етнографії в певному краї чи частині світу. Більше уваги Юзеф Буршта намагався приділити рецензійній рубриці [12, s. 82]. Очолюючи видавничу раду головного правління Товариства, Ю. Буршті вдалося реалізувати низку проектів та ініціатив установи. Зокрема, завдяки зусиллям професора, під його керівництвом було створено осередок координації та інтеграції діяльності етнологів і представників споріднених дисциплін – Секцію етнографії Комітету соціологічних наук ПАН (1972), перейменовану згодом на Комітет етнологічних наук ПАН (1975), очолюваний ним протягом багатьох років.

Належність Ю. Буршти до провідних постатей польської етнографії та його наукова активність, як зазначають дослідники, завжди поєднувалася з організаційною діяльністю. Як знавця народної культури етнографічних груп, досвідченого теренового дослідника, теоретика культури, вченого постійно запрошували в члени журі на фольклористичні імпрези й фестивалі, що проходили в Польщі та за кордоном. Він входив до складу наукових рад низки установ, вишів, музеїв, видавництв, регіональних і загальнопольських товариств [13, s. 8]. Учений активно виступав з доповідями та лекціями у Польщі, Белграді, Бонні, Братиславі, Празі, Стокгольмі та інших європейських містах, популяризуючи досягнення польської етнології та культуру польського села, публікувався в низці провідних іноземних видань, був членом ряду міжнародних комітетів, товариств. І хоча у своїх дослідженнях Ю. Буршта не виходив за межі теренів Польщі, залишаючись польським етнологом, завдяки високому науковому рівневі своїх праць та активній участі в міжнародному науковому житті, був одночасно як слов'янським, так і європейським ученим [11, s. 12].

Особливу сторінку в науковій діяльності професора Ю. Буршти становлять наукові контакти з міжнародними установами, зокрема очолюваної ним Редакції видання спадщини О. Кольберга та Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, зв'язки Юзефа Буршти з українськими вченими, з-поміж них із Вікторією Арсенівною Юзвенко, яка працювала вченим секретарем (1960–1964) та протягом майже двадцяти років (1969–1987) очолювала відділ слов'янської фольклористики Інституту.

У домашньому архіві В. Юзвенко збереглося чимало документальних даних, що висвітлюють аспекти співпраці між Редакцією та Інститутом й ученими – від коротких новорічних вітальних листівок, що містять побажання у науковій і видавничій роботі, розвитку фольклористичних взаємин, до ширшої інформації про проведені дослідження, обмін виданнями між інституціями та появу на світ того чи того тому О. Кольберга. Листи Ю. Буршти є свідченням виразного бажання співпрацювати, висвітлюють увагу польської науки до української фольклористики. Це передусім зацікавлення темами наукових досліджень відділу слов'янської фольклористики та В. Юзвенко, зокрема й конкретні пропозиції щодо публікації статей у виданнях, редагованих Ю. Бурштою. Листи відбивають також напрями багатогранної діяльності обох установ, у тому числі видавничої. Саме завдяки цим контактам та двосторонній співпраці Інститут протягом півстоліття мав змогу отримувати видання багатотомної спадщини Оскара Кольберга, часопису «Lud», «Literatury Ludowej», а також інших праць польських учених, виданих Польським народознавчим товариством.

В історії польської науки постать професора Ю. Буршти займає належне місце серед тих науковців, які забезпечили існування й подальший розвиток польської етнології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bednarski J., Kabat I.* Bibliografia prac prof. dra J. Burszty // *Lud.* – 1988. – T. 72. – S. 16–45.
2. *Burszta J.* Dzieła wszystkie Oskara Kolberga. Historia zasady wydania // *Literatura ludowa.* – 1964. – N 4–6.
3. *Burszta J.* Czy kryzys w etnografii // *Studia Metodologiczne.* – 1965. I. – Z. I. – S. 91–103.
4. *Burszta J.* Nowe tomy dzieł Oskara Kolberga jako źródła folklorystyczne // *Literatura ludowa.* – 1966. – N 4–6. – S. 67–74.
5. *Burszta J.* Folklor, folklorystyka, folkloryzacja // *Teatr Ludowy.* – 1966. – N 1–2.
6. *Burszta J.* Folklorizm w Polsce // *Folklor w życiu współczesnym.* – Poznań, 1970. – S. 9–29.
7. *Burszta J.* Współczesny folklor wiadomościowy // *Lud.* – 1972. – T. 56. – S. 83–102.
8. *Burszta J.* Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawy. – Warszawa, 1974.
9. *Burszta J.* Chłopskie źródła kultury. – Warszawa, 1985.
10. *Burszta J.* Folklorizm // *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne* / red. Z. Staszak. – Warszawa ; Poznań, 1987. – S. 131–132.
11. *Jasiewicz Z.* Profesor Józef Burszta 1914–1987 // *Lud.* – 1988. – T. 72. – S. 5–15.
12. *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (1895–1995)* / pod red. Z. Kłodnickiego. – Wrocław, 1997. – 240 s.
13. *Kuczyński A.* Portret człowieka i uczonego // *Literatura ludowa.* – 1987. – N 4/6. – S. 3–10.
14. *Lubielska rozmowa o folkloryzmie* // *Literatura ludowa.* – 1987. – N 4–6. – S. 73–146.
15. *Stankowska B.* Profesor Józef Burszta (1914–1987) // *Tworczość ludowa.* – 1997. – R. 12. – N 4 (37). – S. 33–35.
16. *Weremczuk S.* Pamięci prof. Józefa Burszty // *Tworczość ludowa.* – 1987. – N 4 (5). – S. 32.